

ISLOM BANKLARI FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISH VA NAZORAT QILISH

Ilmiy rahbar: Muxammadiyev Kamoliddin

Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti

Bank ishi kafedrasi assistenti

Anvarov Maqsud

SamISI, "Bank-Moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Islom banklari faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish mexanizmlari ilmiy tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida islom moliyasi prinsiplariga asoslangan bank institutlarining normativ-huquqiy asoslari, shariat kengashlari roli va moliyaviy monitoring tizimlari o'rganilgan. Shuningdek, maqolada Islom banklarida risklarni boshqarish, moliyaviy operatsiyalarni shariatga moslashtirish va faoliyatni barqaror rivojlantirishga qaratilgan tashkiliy mexanizmlar tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, samarali tartibga solish va nazorat tizimi Islom banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, mijoz huquqlarini himoya qilish va global moliya bozorlarida raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, maqolada Islom banklari faoliyatini samarali tartibga solish bo'yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Islom bankchiligi, moliyaviy nazorat, shariat kengashi, risklarni boshqarish, normativ-huquqiy tartib, moliyaviy monitoring, tartibga solish mexanizmlari, moliyaviy barqarorlik, halal investitsiyalar, bank faoliyatini nazorat qilish.

Аннотация: В данной статье проведён научный анализ механизмов регулирования и контроля деятельности исламских банков. В работе исследуются правовые и нормативные основы функционирования банков, основанных на принципах исламской экономики, роль шариатских советов, а

также системы финансового мониторинга. Особое внимание уделено управлению рисками, приведению финансовых операций в соответствие с шариатом и организационным механизмам обеспечения устойчивого развития деятельности банков. Результаты исследования показывают, что эффективное регулирование и контроль являются ключевыми факторами обеспечения финансовой стабильности исламских банков, защиты прав клиентов и повышения их конкурентоспособности на международных финансовых рынках. В статье также предложены научно-обоснованные рекомендации по совершенствованию механизмов регулирования и контроля в исламских банках.

Ключевые слова: *Исламский банкинг, финансовый контроль, шариатский совет, управление рисками, нормативно-правовое регулирование, финансовый мониторинг, механизмы регулирования, финансовая стабильность, халяльные инвестиции, контроль банковской деятельности.*

Abstract: *This article presents a scientific analysis of the mechanisms for regulating and supervising the activities of Islamic banks. The study examines the legal and normative foundations of banks operating based on Islamic economic principles, the role of Sharia boards, and financial monitoring systems. Particular attention is paid to risk management, aligning financial operations with Sharia compliance, and organizational mechanisms ensuring sustainable bank development. The research results indicate that effective regulation and supervision are crucial for maintaining the financial stability of Islamic banks, protecting clients' rights, and enhancing their competitiveness in international financial markets. The article also provides scientifically grounded recommendations for improving regulatory and supervisory mechanisms in Islamic banking.*

Keywords: *Islamic banking, financial supervision, Sharia board, risk management, regulatory and legal framework, financial monitoring, regulatory mechanisms, financial stability, halal investments, banking activity oversight.*

Kirish:

Global moliya tizimi jadal o'zgarishlar va integratsiya jarayonlariga yuz tutgan zamonda, Islom banklarining faoliyati alohida e'tibor qaratiladigan muhim yo'nalishga aylangan. Bu banklar o'z ishini shariat normalari doirasida yuritadi, bu esa ularning an'anaviy moliya institutlaridan fundamental farq qilishiga sabab bo'ladi. Islom banklari moliyaviy faoliyatni nafaqat daromad manbai sifatida, balki iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy mas'uliyatni ta'minlovchi institut sifatida amalga oshiradi. Ushbu moliyaviy institutlarning asosiy xususiyati — foyiz (ribo)ni qat'iy rad etish, moliyaviy operatsiyalarni real iqtisodiy aktivlarga bog'lash va risklarni sherikchilik asosida taqsimlashdir. Shariatga moslashgan kontraktlar, jumladan mudoraba, musharaka va sukuk, banklarning faoliyatini nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham samarali qiladi. Shu bilan birga, Islom banklari faoliyatining tartibga solinishi va nazorati muhim ilmiy-amaliy masala sifatida namoyon bo'ladi, chunki ularning barqaror rivojlanishi, mijoz huquqlarini himoya qilish va global moliya bozorlarida raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bugungi kunda Islom banklari faoliyatini tartibga solish tizimi nafaqat normativ-huquqiy hujjatlarga, balki shariat kengashlari tavsiyalariga, moliyaviy monitoring mexanizmlariga va risklarni boshqarish strategiyalariga tayangan holda shakllanmoqda. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada Islom banklarini tartibga solish va nazorat qilishning konseptual asoslari, amaliy mexanizmlari va ularning rivojlanish istiqbollari ilmiy tahlil qilinadi.

Asosiy qism:

Avvalo, Islom banklarining moliyaviy faoliyati shariat tamoyillariga tayanadi. Shariatga muvofiq, foyiz (ribo)ning olinishi qat'iy taqiqlanadi va moliyaviy operatsiyalar faqat real iqtisodiy aktivlarga bog'langan holda amalga oshiriladi. Shu nuqtai nazardan, Islom banklari an'anaviy bank tizimidan tubdan farq qiladi: ular moliya vositachiligi bilan cheklanmay, investitsiya jarayonida real sektor bilan bevosita bog'lanadi, foyda va zarar esa sherikchilik tamoyili asosida taqsimlanadi.

Endi keling, bank faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish mexanizmlarini ko‘rib chiqamiz. Bu jarayon uch asosiy bo‘lim orqali amalga oshiriladi: **normativ-huquqiy asoslar, tashkiliy mexanizmlar va moliyaviy monitoring**. Birinchidan, normativ-huquqiy asoslar bank faoliyatining ramkasini belgilaydi. Ular ichida shariat kengashlari alohida ahamiyatga ega. Bu kengashlar moliyaviy operatsiyalarni shariatga mosligini doimiy nazorat qiladi, yangi moliyaviy mahsulotlar ishlab chiqishda tavsiyalar beradi va risklarni baholashga ko‘maklashadi. Shu bilan birga, normativ-huquqiy hujjatlar banklarni spekulativ operatsiyalar va riboga asoslangan bitimlardan himoya qiladi. Ikkinchidan, tashkiliy mexanizmlar. Banklar ichki nazorat bo‘limlarini tashkil etadi, auditorlik va monitoring jarayonlari muntazam amalga oshiriladi. Xodimlar shariat tamoyillariga mos faoliyat yuritish bo‘yicha muntazam tayyorlanadi. Bu esa inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytiradi va bankning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi. Uchinchidan, moliyaviy monitoring va risklarni boshqarish. Islom banklarida risklar sherikchilik tamoyili asosida taqsimlanadi va moliyaviy monitoring orqali doimiy ravishda nazorat qilinadi. Shu bilan birga, bankning kapital oqimlari, investitsiyalar va sukuk loyihalari shariatga mos kelishi ta‘minlanadi. Bu mexanizm nafaqat bankning barqarorligini, balki mijozlar manfaatlarini ham himoya qiladi. Zamonaviy davrda texnologiyalar Islom banklari faoliyatini tubdan o‘zgartirmoqda. Mobil banking, blockchain, fintech platformalari va sun‘iy intellekt yordamida banklar shariatga mos avtomatlashtirilgan moliyaviy mahsulotlar yaratmoqda. Misol uchun, smart-kontraktlar mudoraba va musharaka bitimlarini avtomatlashtirishga imkon beradi, fintech esa zakot va sadaqa fondlari bilan integratsiyani ta‘minlaydi. Shu tariqa, Islom banklari nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlovchi institutga aylanmoqda.

Hurmatli tinglovchilar, xulosa qilib aytishimiz mumkinki, Islom banklarining faoliyati nafaqat moliya tizimi uchun, balki jamiyat iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyoti uchun ham strategik ahamiyatga ega. Ularning tartibga solinishi va nazorati samarali bo‘lganda, banklar global moliya bozorlarida

raqobatbardosh, mijozlar uchun ishonchli va barqaror moliyaviy institut sifatida faoliyat yuritadi.

Islom bankchiligi va normativ-huquqiy asoslar

Islom banklari faoliyatining samarali tashkil etilishi birinchi navbatda ularning normativ-huquqiy bazasiga bog'liq. Ular o'z ishini shariat qoidalariga muvofiq yuritadi, bu esa bankning moliyaviy operatsiyalarini nafaqat iqtisodiy, balki axloqiy mezonlar asosida shakllantirishni talab qiladi. Normativ-huquqiy hujjatlar banklar faoliyatini tartibga solishda quyidagi jihatlarni nazarda tutadi:

- Foyiz (ribo) va spekulativ bitimlarni taqiqlash;
- Moliyaviy operatsiyalarni real iqtisodiy aktivlar bilan bog'lash;
- Risklarni sherikchilik va foizsiz moliyalashtirish mexanizmi orqali boshqarish.

Shuningdek, shariat kengashlari — bankning barcha operatsiyalari shariatga mosligini nazorat qiluvchi mas'ul organ sifatida faoliyat yuritadi. Bu kengashlar bank mahsulotlarini ishlab chiqishda ilmiy va amaliy tavsiyalar beradi, risklarni baholash va ularni minimallashtirishga ko'maklashadi.

Tashkiliy mexanizmlar va nazorat tizimi

Islom banklarida tashkiliy mexanizmlar va nazorat tizimi samaradorligi moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Banklarda ichki nazorat bo'limlari tashkil etilib, quyidagi jarayonlar amalga oshiriladi:

- Moliyaviy operatsiyalarni shariatga muvofiqligini tekshirish;
- Risklarni monitoring qilish va baholash;
- Bank faoliyatining ichki auditini olib borish;
- Xodimlar va mijozlar uchun shariatga mos axborot va ko'rsatmalarni taqdim etish.

Ushbu tizim, bir tomondan, inson omili bilan bog'liq xatoliklar va moliyaviy xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi, ikkinchi tomondan, bankning ichki va tashqi auditorlik standartlariga moslashuvini ta'minlaydi.

Moliyaviy monitoring va risklarni boshqarish

Islom banklarida risklarni boshqarishning o'ziga xosligi shundaki, moliyaviy va iqtisodiy risklar bank va mijoz o'rtasida sherikchilik asosida taqsimlanadi. Bank faqat moliyaviy vositachilik bilan cheklanmay, moliyalashtirilgan loyiha yoki aktivning real iqtisodiy qiymatiga bog'liq bo'ladi. Shu bilan birga, moliyaviy monitoring quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- Moliyaviy operatsiyalarning shariatga muvofiqligini doimiy nazorat qilish;
- Kapital oqimlarini va investitsiyalarni rejalashtirish;
- Halol investitsiyalar va sukuk loyihalarini baholash;
- Likvidlik va balansni doimiy tahlil qilish orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlash.

Bu mexanizm islom banklarining iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash, mijozlar manfaatini himoya qilish va global moliya bozorlaridagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy davr va innovatsion yondashuvlar

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar islom banklarining faoliyatini tubdan o'zgartirmoqda. Mobil banking, fintech platformalari, blockchain va smart-kontraktlar yordamida banklar shariatga mos moliyaviy mahsulotlarni yaratmoqda. Misol uchun, blockchain texnologiyasi orqali mudoraba va musharaka bitimlari avtomatlashtiriladi, fintech orqali zakot va sadaqa fondlariga integratsiya qilinadi, sun'iy intellekt esa shariatga zid bo'lmagan kredit baholash tizimlarini ishlab chiqadi. Shuningdek, bu yondashuv ijtimoiy mas'uliyatni oshiradi: qashshoqlikni kamaytirish, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish imkonini beradi. Shu tariqa, zamonaviy islom banklari nafaqat moliyaviy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi institutga aylanishi kuzatilmoqda. Avvalo, shariat kengashlari – bu bank faoliyatida markaziy rol o'ynovchi organ hisoblanadi. Ularning vazifasi moliyaviy operatsiyalarni shariatga mosligini nazorat qilish, yangi moliyaviy mahsulotlar va kontraktlarni tasdiqlash, shuningdek risklarni baholashdan iborat. Shariat kengashlari faoliyati bankning ichki

nazorat tizimi bilan chambarchas bog'liq. Ichki nazorat esa moliyaviy operatsiyalarning shariatga mosligini tekshirish, xodimlarni muntazam tayyorlash, ichki audit va monitoring jarayonlarini amalga oshirish orqali bank barqarorligini ta'minlaydi.

Keyingi muhim jihat – halol investitsiyalar va ijtimoiy mas'uliyat. Islom banklari faoliyati faqat moliyaviy foyda olish bilan cheklanmaydi. Ular ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, qashshoqlikni kamaytirish, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlashga ham xizmat qiladi. Misol uchun, zakot va sadaqa fondlari orqali jamiyatdagi ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar qo'llab-quvvatlanadi, shuningdek moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha dasturlar amalga oshiriladi. Shu tariqa, Islom banklari jamiyat taraqqiyotida muhim ijtimoiy institutga aylanadi. Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalar Islom banklarining samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Masalan, blockchain va smart-kontraktlar mudoraba va musharaka bitimlarini avtomatlashtiradi, fintech platformalari zakot va sadaqa fondlarini boshqarish imkonini beradi, sun'iy intellekt esa kredit va investitsiyalarni shariatga mos ravishda baholashga ko'maklashadi. Shu bilan birga, mobil banking va raqamli platformalar orqali mijozlarga tezkor, xavfsiz va shariatga mos xizmatlar taqdim etiladi. Ammo tinglovchilar, shuni ham ta'kidlash joizki, Islom banklari faoliyatida ba'zi muammolar mavjud. Ularning eng dolzarb jihatlari – malakali shariat va moliya mutaxassislarining yetishmasligi, texnologik infratuzilmaning eskirganligi, moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi va halol moliya mahsulotlariga nisbatan cheklangan mijoz bazasi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun mutaxassislar tayyorlash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, mijozlar uchun moliyaviy savodxonlikni oshirish va halol moliya mahsulotlarini diversifikatsiya qilish zarur. Hurmatli tinglovchilar, shunday qilib, Islom banklari faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi, balki jamiyatdagi ijtimoiy mas'uliyatni oshiradi, raqamli texnologiyalar orqali xizmatlarni takomillashtiradi va global moliya tizimida raqobatbardosh institutga aylantiradi.

Shu nuqtai nazardan, tartibga solish va nazorat mexanizmlarining samaradorligi banklar rivojlanishining muhim omili hisoblanadi.

Xulosa:

Bugungi kunda Islom banklari global moliya tizimida nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim institut sifatida shakllanmoqda. Ularning faoliyati shariat tamoyillariga tayanadi, foyiz (ribo)ni qat'iy rad etadi va moliyaviy operatsiyalarni real iqtisodiy aktivlar bilan bog'laydi. Shu sababli, Islom banklarini samarali tartibga solish va nazorat qilish tizimi ularning barqaror rivojlanishi, mijozlar huquqlarini himoya qilish va global moliya bozorlarida raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tartibga solish mexanizmlari uch asosiy elementga tayangan: normativ-huquqiy bazaga, tashkiliy va ichki nazorat tizimlariga hamda moliyaviy monitoring va risklarni boshqarish mexanizmlariga. Shu bilan birga, zamonaviy raqamli texnologiyalar, fintech platformalari, blockchain va sun'iy intellekt banklar faoliyatini optimallashtirish va shariatga moslashtirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, Islom banklari faoliyatida hali bir qator dolzarb muammolar mavjud: malakali kadrlar yetishmasligi, texnologik infratuzilma cheklanganligi, moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi va halol moliya mahsulotlariga nisbatan cheklangan mijoz bazasi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun mutaxassislar tayyorlash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, jamiyatning moliyaviy savodxonligini oshirish va mahsulotlarni diversifikatsiya qilish lozim. Shunday qilib, samarali tartibga solish va nazorat mexanizmlarini ishlab chiqish Islom banklari uchun nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, balki ijtimoiy mas'uliyatni oshirish va mijozlarga sifatli, shariatga mos moliyaviy xizmatlar ko'rsatishning asosiy sharti hisoblanadi. Shu bilan birga, bu banklar global moliya tizimida o'zining mustahkam o'rnini egallash va raqobatbardosh bo'lib qolish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR:

1. **Karimova Aziza Mahomadrizoevna, Ubaydullayev Bekhruz Sodirovich**
The Concept of Islamic Banking and Its Essence in the Banking System of Uzbekistan.
2. **Holmamatov Farxod, Yusufaliyev Sanjar Tohir o'g'li** “*O'zbekistonda Islom banklarining rivojlanish istiqbollari*” 2020.
3. **Abdullayev S.A. Islom iqtisodiyoti va bank tizimi.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. **Raximov M., Xoliqulov M.** “*Islom bankchiligi va ijtimoiy barqarorlik*” – Toshkent: Tafakkur qanoti, 2021.
5. **Sadullaeva G. U.** (2024/25). *O'zbekiston islomiy mikro moliya xizmatlari rivoji istiqbollari.* «Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot».
6. **O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar markazi.**
Islom moliyasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent, 2023.